

СЕКЦІЯ: Психологія

УДК 159.9

Наталія ГУРТОВЕНКО

*кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
e-mail: nat.1232012@ukr.net*

Сергій РЕВВА

*магістрант Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна*

ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У підлітковому віці будь-яке порушення процесу спілкування переживається дуже важко та позначається на розвитку особистості, так як в цьому віці провідною діяльністю є інтимно-особистісне спілкування з однолітками. Д.Н. Соловйов зазначає, що при виконанні колективної діяльності у підлітків виникає бажання стати суспільно значущим та брати участь в суспільно необхідній роботі [4, с. 95]. Сприйняття та засвоєння норм, цінностей і способів поведінки є специфічною особливістю соціальної активності підлітка. І.А. Ільїн відзначає, що підліткам притаманні прагнення знайти кращого друга; потреба зайняти гідне становище в групі однолітків та сім'ї; прагнення уникнути ізоляваності в групі [1, с. 105]. Булінг може бути способом, який використовують підлітки для того, щоб зайняти бажану соціальну позицію. Період підліткового віку характеризується індивідуалізацією підлітка. Підліток шукає засоби та способи для визначення своєї індивідуальності. Крім того, Є.І. Файштейн відзначав, що для сучасних підлітків характерні прояви агресивності,

грубості, жорсткості і цинізму. В той час, як за цим приховуються глибинні переживання дитини - самотність, страх, невпевненість, а також егоїзм, інфантилізм і духовна спустошеність [5, с. 73].

Таким чином, підлітковий вік є найбільш імовірним для виникнення булінгу, а також, саме в цей період наслідки булінгу є найбільш негативними. Д.Н. Соловійов виділяє такі основні чинники виникнення булінгу [4, с. 95]:

1. Індивідуальні – агресія (девіантна поведінка), віктимність, конформність;
2. Групові – несформована ціннісно-орієнтаційна єдність групи, низька згуртованість та відсутність самовизначення особистості в групі, несприятливий соціально-психологічний клімат.

Підліток в ситуації булінгу може зайняти позицію жертви, кривдника або спостерігача в залежності від виду девіантної поведінки. Булер (агресор, кривдник) проявляє агресивну поведінку і має на меті досягнення високого статусу в групі, отримання матеріальних цінностей та послуг від жертви. Жертва проявляє віктимну поведінку і є об'єктом насильства з боку булера, має на меті - збереження соціального статусу, який є задовільним для жертви і уникнення насильства.

До індивідуальних чинників виникнення знущань в школі слід включити взаємини дитини в сім'ї. Виділяються такі «сімейні чинники», як відсутність довірчих відносин у дитини з батьками, відсутність взаємної підтримки, низький рівень згуртованості, соціально-психологічне неблагополуччя, спостереження дитини за насильницькими діями в сім'ї, низький рівень контролю над життям і здоров'ям дитини. Всі ці чинники позитивно впливають на становлення агресивних тенденцій у дитини та девіантної поведінки. Сімейні стосунки позначаються на тому, яку модель поведінки та міжособистісних взаємин приймає дитина. Так, дитина, яка дозволяє собі знущатися над дітьми в школі, може спостерігати насильство між батьками, насильство батьків по відношенню до себе або братів, сестер. Т. В. Сенько зазначає, що нерідко батьки вчать дітей відстоювати свої права в агресивній формі, пригнічуючи і домінуючи над іншими будь-якою ціною [2, с. 11].

Не менш важливий вплив на форми та види знущань в школі формують соціальні чинники. Т.С. Сулімова зазначає, що насильство в школі часто відображає ситуацію, пов'язану з насильством в суспільстві, а насильство в соціальній сфері пов'язано з політичними та соціально-економічними умовами, культурними нормами, традиціями і цінностями суспільства, законами і їх дотриманням.

В.І. Слободчиков виділяє такі соціальні фактори, що впливають на прояви булінгу в класі, як гендерні стереотипи, соціально-економічна нерівність і вплив засобів масової інформації [3, с. 6].

Гендерні стереотипи частіше впливають на сексуальні прояви насильницьких дій, які більше розвинені серед старшокласників. Уявлення про перевагу і домінування чоловіків над жінками призводить до непрямих погроз – психологічного тиску, а в деяких випадках і примусу до сексуальних дій [3, с. 6].

Т.В. Сенько згадує про інший вид знущань дітей з більш забезпечених сімей або з більш високим соціальним статусом над дітьми з малозабезпечених сімей і менш забезпечених, в основі якого лежить соціально-економічна нерівність [2, с. 13]. В цьому випадку може також виникнути протилежне насильство, тобто не забезпечені діти використовують фізичну агресію над іншими дітьми з метою самоствердження і відновлення соціальної справедливості.

Вченими давно зазначено вплив засобів масової інформації на розвиток агресивної поведінки дітей та підлітків. Л.С. Славіна пише про те, що збільшення демонстрації насильницьких дій в ЗМІ, кіно та рекламі, а також використання сюжетів насильницьких дій в комп'ютерних іграх, негативно впливає не тільки на дітей, а й на дорослих. Т.Г. Румянцева вважає передумовою до групових факторів розвитку булінгу є фактори середовища, які сприяють прояву поодиноких випадків насильства в класі, а в подальшому до їх систематичного характеру. Такими факторами є: стрес, викликаний навчанням, взаємовідносинами з однокласниками і вчителями; байдужість і низький рівень

контролю з боку вчителів і батьків за ситуацією в класі; несприятливий соціально-психологічний клімат.

Булінг впливає на особливості взаємодії в групі та на її структуру. Невтручання та байдужість спостерігачів і педагогів в процес знущань над дитиною сприяє частому повторенню агресивної поведінки кривдника, а потерпілий втрачає здатність чинити опір. Знущання і утиски стають нормою поведінки в даній групі.

Таким чином, причинами виникнення булінгу можуть бути як індивідуальні, так і групові чинники, а їх сукупність призводить до утворення булінг-структури, яка може стати основою взаємовідносин в класі. Жоден з факторів окремо не здатний пояснити, чому один учень проявляє жорстокість, а інший не проявляє, чому в одній школі більше випадків булінгу, а в іншій менше. Булінг - це результат складної взаємодії всіх факторів, що впливають на його становлення в закладі освіти. Важливим кроком на шляху до запобігання булінгу є осмислення того, як всі фактори в сукупності розкриваються в окремій школі.

Список бібліографічних посилань:

1. Ильин, И. А. О сопротивлении злу силой [Текст]. Москва : ДАРЪ, 2005. 464 с.
2. Сенько, Т. В. Психология взаимодействия. Часть третья. Личность в семейном социуме. Учебное пособие [Текст]. Минск, 2000. 53 с.
3. Слободчиков, В. И. Структура и состав образовательной сферы. Категориальный анализ [Текст]. *Психология обучения*. 2010. № 1. 4-24 с.
4. Соловьев, Д. Н. Способы командообразования в предупреждении буллинга в подростковом возрасте [Текст]. *Вестник Омского государственного педагогического университета. Гуманитарные исследования*. 2014. № 1(2). 94-97 с.
5. Файнштейн, Е.И. Моббинг, буллинг и способы борьбы с ним [Текст]. *Директор школы*. 2010. № 7. 72-76 с.